NICOLAE BILEȚCHI

Institutul de Filologie
(Chişinău)

SEVEROGRAD DE NICOLAI COSTENCO – UN ROMAN CONTROVERSAT

Abstract

In 1963, when the atmosphere of the Hrushchiovian „thaw" was passing through a rapid process of oblivion, in Chisinau, *Severograd*, a novel written by N. Costenco, appears. It presented life in a Siberian gulag in somewhat favorable light. While reading it, the reader is still somehow amazed at Costea Moldovanu's optimism in the entourage of the Siberian exile, he is amazed at Costea's delight in the Nordic landscape, anyhow he understands it, however, it remains a state of exile, he is astonished at the celebration pathos of the daily work, which, in the minds of deportees, doesn't seem to have such qualities. The reader is also annoyed at the fact that the novel is accompanied by a review entitled in an intriguing manner *The Joy of Work*, signed by the brave and feared critic, Vasile Coroban.

Based on the analyses of confessions offered by the author and his wife, on hermeneutic methods, on archival materials the author of the article proves that *Severograd* is not a controversial novel, as it seems, but a deeply realistic one.

În 1963, când atmosfera „dezgheţului" hruşciovian trecea printr-un proces vertiginos de uitare, la Chişinău apare romanul lui N. Costenco *Severograd*, care prezenta viaţa dintr-un gulag siberian într-o lumină întrucâtva favorabilă. La lectura lui cititorul rămâne oarecum uimit de optimismul lui Costea Moldovanu în anturajul exilului siberian, care numai avânt şi entuziasm nu putea trezi, e mirat de încântarea lui în faţa peisajelor nordice care, oricum le-ai recepta, rămâneau totuşi condiţii de surghiun, se arată uluit de patosul oarecum sărbătoresc al muncii de zi cu zi care, în accepţia unui deportat, se pare, nu ar putea avea această calitate.

Amintim cititorilor că la acea dată exista de acum povestirea lui Aleksandr Soljeniţân *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* (1962), care reprezenta un tablou realist al vieţii din GULAG, tablou care putea servi drept prototip pentru N. Costenco. N-a fost însă să fie aşa, căci scriitorul nostru, deşi ura din tot sufletul euforia optimistă a realismului socialist şi triumfalismul strident al totalitarismului sovietic, avea, cum vom vedea, motive personale să procedeze întrucâtva mai altfel.

Aşa stând lucrurile, apariţia romanului *Severograd* nu a contrariat peste măsură pe nimeni în acea perioadă de revanşă totalitaristă, cu atât mai mult cu cât ea a fost însoţită şi de o recenzie intitulată intrigant *Bucuria muncii* [1], semnată de curajosul şi temutul critic literar Vasile Coroban.

Dezamăgit de idealurile pierdute după, „dezgheţul" hruşciovian, cititorul, în loc să fie predispus spre meditaţii ori să rămână contrariat, cugeta cam aşa: „cum e turcul – şi pistolul", adică cum e timpul, aşa poate fi şi literatura, şi critica ce o însoţeşte.

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

Aşa, aparent liniştit faţă de unele deprinderi atenuante, au evoluat lucrurile până la un alt „dezgheţ”, acel de după anul 1989, numit restructurarea lui Gorbaciov. Acum, reamintindu-şi de îndrăzneaţa obişnuinţă de a spune adevărul şi în socialism, deprinsă la 1956, ba, de data aceasta, mai fiind chiar şi încurajaţi deschis de forurile înalte, cititorii au început să-şi manifeste nedumeririle: cum se poate ca un scriitor ce a pătimit într-un GULAG stalinist să vorbească despre el în termeni oarecum pozitivi, cum să înţelegem situaţia jenantă când un critic notoriu vorbeşte despre truda de acolo ca despre o bucurie a muncii? S-au găsit şi de data aceasta motivaţii atenuante, care să pună într-o lumină întrucâtva mai favorabilă situaţia scriitorului şi a criticului, căci, oricum, ambii reprezentau nişte personalităţi de prestigiu. Unii cititori vedeau în cele întâmplate o resemnare a scriitorului torturat în exil, alţii întrezăreau o dezamăgire a criticului bătut aspru pentru un articol despre spiritul naţional în literatură. Cei mai mulţi însă se arătau totuşi satisfăcuţi de faptul că literatura noastră dispune de o imagine – pe unde mai veridică, pe unde mai puţin firească – a unui teritoriu siberian mult prea bătătorit de tălpile picioarelor românilor moldoveni în acele vremuri de restrişte.

Azi, după ce fluxurile şi refluxurile diverselor „restructurări” s-au liniştit, după ce presupunerile, prejudecăţile şi premoniţiile apreciatorilor s-au mai calmat, după ce, în sfârşit, am putut să cunoaştem şi o altă Siberie, diferită de cea a închisorilor, cititorii iarăşi au început să se întrebe: cum urmează acum să evaluăm această lucrare privind GULAG-ul sovietic, cum îl apreciem pe N. Costenco după lecturile scrierilor lui A. Soljeniţân, cum se înscrie entuziasmul recenziei lui V. Coroban în peisajul criticii de factură hermeneutică, vom fi oare iarăşi nevoiţi să căutăm explicaţii atenuante de rigoare?

Azi, beneficiind de viziunea revendicativă întronată în viaţă şi în literatură de procesele democratizării prin care trecem, ne dăm seama că şi scriitorul, N. Costenco, şi criticul, V. Coroban, în evoluţia lor s-au arătat a fi oameni oneşti, dar că, depinzând în acele timpuri tulburi de anumite situaţii, au fost nevoiţi să reacţioneze aşa cum dictau acestea, că, pentru a evita controversele virtuale în aprecierea tablourilor de viaţă, trebuie, ca şi în pictură, să ne alegem bine punctul de unde le observăm.

Să începem acest periplu de căutare a punctului despre care vorbim de la conceptul autorului despre sine şi oamenii din anturajul său. Într-un articol publicat la cinci ani după moartea lui N. Costenco, scriitorul Mihail Gh. Cibotaru amintea că acesta, când vorbea de românii moldoveni, dar şi despre sine, avea în vedere nişte oameni dintr-o bucată în stare să supună vitregiile naturii şi ale destinului, mai concret, în accepţia lui, aceştia erau aidoma unui slodun, adică pe potriva trunchiurilor de stejar pe care meşterii le pun la baza fântânii. „Aceste trunchiuri, explică scriitorul-publicist, aflându-se în apă zeci, iar uneori şi sute de ani, nu putrezesc, ci, dimpotrivă, se pietrifică, se fac precum e fierul – loveşti cu toporul şi, în loc de aşchii, sar scântei. Iată… aşa trebuie să fie omul. Slodun! Altminteri, la ce bun mai face umbră pământului!” [2]. N. Costenco s-a arătat a fi chiar de la începutul carierei sale de creaţie un atare om. Articolul lui Mihail Gh. Cibotaru aşa şi se numeşte – *Era ca un slodun*. Ca despre nişte adevăraţi sloduni vorbeşte N. Costenco şi despre moldoveni, în general, în publicistica sa din primele decenii de după Marea Unire. În pofida vicisitudinilor trecutului, el îi vrea pe aceştia oameni integrali şi integri, capabili

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

să recupereze tot ce au pierdut de-a lungul secolelor şi să se integreze organic în marea cultură română şi europeană.

Scrutând o perioadă de mai bine de o sută de ani, el îşi dă seama că de la 1812 până în anii treizeci ai secolului XX viaţa artistică în ţinut a suportat pierderi cu grave implicaţii în destinul curentelor, genurilor şi speciilor literaturii, că la arderea etapelor ei cenuşa s-a dus, în fond, pe vânt, fără a îngrăşa suficient solul literar, că, pentru a progresa cu adevărat, e nevoie să recapitulăm şi să asimilăm experienţa trecutului. „… Basarabenii, zice el, au mult de realizat. Noi trebuie dintr-o dată să creăm şi pentru clasici, şi pentru romantici, şi pentru parnasieni, semănătorişti, poporanişti, modernişti, şi pentru cei cu tendinţe sociale" [3, p. 114]. Nu trece cu vederea autorul nici particularităţile naţional-locale ale moldovenilor basarabeni considerându-le nişte trăsături de fortificare a calităţilor neamului. În acest sens el e preocupat de o serie de particularităţi specifice ale neamului care urmau să-i reliefeze mai conturat specificul: neaoşismul, autohtonismul, basarabenismul, fapt pentru care s-a expus criticii cum că propagă un regionalism primitiv. Acestora scriitorul le răspunde că a făcut-o „…pentru a da putinţă spiritului local, basarabean, să triumfe cu toată originalitatea şi specificul care îl delimitează în speţă", adăugând totodată că a făcut-o „fără a-l rupe din sânul familiei latine româneşti, pentru a da posibilitate să se formeze un curent de idei sănătoase, în ozonul cărora să se purifice sufletele viitorilor scriitori basarabeni" [4, p. 95]. Aşa – ca un veritabil slodun – N. Costenco vedea integrarea moldovenilor, înţeleşi şi ei că adevăraţi sloduni, în marea cultură românească, integrare ce şi-a luat avânt după 1918, dar care, evident, avea să dureze încă mult timp.

După 1940, procesul integrării a fost, cum se ştie, pentru mult timp întrerupt. Nu însă şi pentru slodunul în opinii N. Costenco. Acesta, sfătuit de P. Halippa după invazia sovietică să se mute cu traiul la Bucureşti, refuză perspectiva refugiului, considerând, aşa cum se exprima încă în 1938, că „trăind în societate, participând însă numai ca spectatori la formarea istoriei omeneşti, comitem un act de trădare faţă de societate şi faţă de noi…" [5, p. 78]. Nicolai Costenco nu a fost nicicând un spectator al istoriei, ci un participant activ la făurirea ei, un îndrăgostit convins că iubirea lui e un „răsad sădit spre veşnicie".

Anul 1940 a fost pentru Costenco unul de grea încercare. Chiar imediat după invazia sovietică în Moldova au început să sosească propovăduitorii literaturii realist-socialiste. Printre primii au venit scriitorii ucraineni I. Lee, I. Fefer şi M. Tardov. Şi, ca la comandă, ideile lor erau acceptate şi promovate cu recunoştinţă de către scriitorii basarabeni. Cercetătorul S. Cibotaru, bunăoară, vine în acest sens cu o relatare grăitoare extrasă din arhiva personală a scriitorului Andrei Lupan. „Ivan Lee, mărturiseşte acesta, a fost primul scriitor sovietic, cu care am făcut cunoştinţă. Venise în Chişinău cu I. Fefer şi M. Tardov şi în afară de materialele publicistice ce le pregătea, desfăşura o energică activitate socială. L-am vizitat de câteva ori cu încă doi tovarăşi, – D. Vetrov şi Alexandru Iaroşevici. Ţin să subliniez, că noi l-am primit cu nemărginit interes şi încredere, ca pe un adevărat plenipotenţiar al literaturii sovietice. În zilele acelea el a făcut multe pentru unirea şi dreapta orientare a oamenilor de litere şi de artă din Basarabia.

Ne-a impresionat pe toţi de la prima întâlnire sinceritatea şi limpezimea convingerilor sale comuniste. De asta a şi cucerit încrederea noastră unanimă" [Apud: 6, p. 248].

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

Cu totul altă comportare față de aceste întâlniri menite să contribuie la „… unirea şi dreapta orientare a oamenilor de litere” în baza convingerilor comuniste a avut-o N. Costenco. În studiul său intitulat *Prea mult omenesc* colegul scriitor Gheorghe Gheorghiu scrie: „La şedința scriitorilor sovietici din ziua de 23 iulie 1940 (Chişinău) în prezența lui Ivan Lee Costenco a declarat: „Pe Ivan Lee nu-l cunosc decât după decorațiile înşirate pe piept. Despre literatura românească s-a auzit şi s-a vorbit. Despre literatura sovietică n-au vorbit decât literații sovietici. Aşa cum crede dl Ivan Lee eu nu pot să scriu” [7, p. 163-164].

Printre capetele de acuzare înaintate mai târziu, în 1941, lui N. Costenco – agitație antisovietică, substituirea limbii „moldoveneşti” prin limba română, propagarea alfabetului latin în locul celui chirilic, promovarea tradițiilor româneşti în literatura „moldovenească” – a fost şi nerecunoaşterea principiilor realismului socialist, indicate de Ivan Lee la acea adunare de rea pomină. În consecință N. Costenco a fost judecat la 7 ani de detenție într-un lagăr de corecție prin muncă şi la 3 ani de interdicție a drepturilor politice. Patriot înflăcărat, el a mers, conştient de pericol, spre această sentință, apărând realele noastre valori naționale. „Arestul, îi scrie el din GULAG-ul sovietic la 21 decembrie 1955 fratelui vitreg de la Bucureşti, nu l-am căutat cu lumânarea, dar nici nu m-am speriat peste măsură” [8, p. 7].

Aşa apărea scriitorul în fața realității pe care, peste ani, avea s-o descrie. Era o realitate cu totul nouă, cu situații dure, dar şi cu posibilități de deschidere a sufletului personajului nemaiîntâlnite. O simplă filmare a ei pe viu ar fi fost pentru cititorul moldovean suficientă ca să se aleagă cu peisaje originale şi cu trăsături de caracter inedite, darămite o descriere supusă transfigurării artistice, cum procedează scriitorul în *Severograg*. Aşa era logic să fie, psihologic însă lucrurile au evoluat în multe privințe altfel, punând realitatea romanului sub semnul controversei. În pofida adevărului vieții şi a evoluției naturale a caracterelor, N. Costenco pune personajele principale – pe Costea Moldovanu şi pe soția sa, Măşuța, – să facă unele destăinuiri din care să rezulte clar că ei nu au avut în surghiun statut de exilați, ci de muncitori angajați prin contract, ceea ce, evident, îi pune într-o altă lumină, diminuează considerabil dramatismul romanului.

Itinerarul adevărat al lui Costenco (Costea Moldovanu) de la Chişinău la Severograd l-am stabilit de acum. În roman acest traiect spiritual e prezentat într-o cu totul altă lumină. El vine în Severograd din cauza sărăciei şi din dorința de a se afirma mai altfel: „Îi plăcea duhul de voinicie. De aceea venise încoace momit de gândul de a lucra acolo, unde-s oameni ce par a fi turnați din oțel călit. În satul său, oricât s-a străduit, parcă-i priponise cineva sărăcia în ogradă. Nu putea scăpa de ea! Şi-l rodea la inimă” (p. 152-153). „Am venit, tovarăşe, spune el în altă parte, nu de bine!.. După război, la noi în Moldova – secetă. O scrisoare de la Adam… Am venit mulțumită serviciului biroului de informații pentru folosirea resurselor de muncă. Ni s-au dat bani de drum. Ne-am angajat pe trei ani cu contract” (p. 424).

Discrepanța dintre realitatea timpului şi ficțiunea romanului în biografia Măşuței e tot atât de evidentă ca şi în cea a lui Costea. „Biografia Măşuței, scrie autorul, nu era din cele simple. Născută într-un sat basarabean, tatăl ei a fost lemnar vestit şi la lucru, şi la închinare; s-a prăpădit de tânăr, lăsând o familie numeroasă. Având neamuri înstărite,

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

Măşuţa a nimerit slugă la o mătuşă, ca să facă măligi muncitorilor, care lucrau cu ziua pe pământurile chiaburoaicei. Odată cu eliberarea Basarabiei, Măşuţa s-a întors în sat şi, cu toată împotrivirea mamei care văzuse în fată un ajutor, a plecat la lucru în Rusia. Începu războiul. Plecă la şcoala de surori medicale. Frontul <…> Într-o seară mohorâtă după lupte grele, a văzut venind un bărbat voinic, rănit, care aducea de braţ un tovarăş, ce abia se ţinea pe picioare – Ivan Pisaroglo. Cel voinic era Costea Moldovanu <…> De la acea întâmplare li s-a tras firul vieţii conjugale. O scrisoare a lui Adam a hotărât venirea grupei pe şantierele de construcţie ale Severogradului" (p. 28-29).

Aceasta e ficţiunea, care fixează venirea benevolă şi a Măşuţei în vestitul oraş nordic. Realitatea însă era alta, mult mai dură, şi viza o deportare tragică. Cazul e povestit, mult mai târziu, chiar de Măşuţa într-un dialog al scriitorului cu jurnalistul Gheorghe Budeanu, intitulat *Ascultă-l pe cel care ştie*:

– Soţia dumneavoastră, îl întreabă G. Budeanu pe N. Costenco, fusese pe timpuri o simplă ţărancă de la Mereni. Cu ce păcătuise ea, de a fost nevoită să-şi poarte tinereţile prin viscolele nesfârşitului siberian?

– Vrei să le ştii chiar pe toate! Iaca am s-o chem. Şi las-o să-ţi povestească.

Strigă: „Marie, vino de-i spune băiatului acesta cum te-au arestat, cum te-au dus în Siberia ca să te întâlneşti cu mine <…>. Aşază-te şi povesteşte" – zice Costenco.

„După război foametea ajunsese şi prin Mereni, nu aveam ce mânca. Auzisem că la Rostov este atâta peşte, încât îl vând aproape pe degeaba. Am dezbrăcat casa, am luat lucrurile şi cu alte trei femei ne-am dus la Chişinău, de unde, urcate într-un mărfar, ţineam calea spre Rostov. Vai de capul moldovenilor iştia! Prin multe au mai trecut… Sate întregi porneau la drum după o bucăţică de pâine. Erau mulţi şi numai cui îi era lene nu-şi bătea joc de ei. Unii duceau nuci să le schimbe pe pâine. În tren le tăiau sacii şi nucile se împrăştiau, nu le mai puteau strânge.

La Rostov am cumpărat peşte, dar n-am avut noroc de el. În trenul care ne aducea acasă s-au urcat controlori şi pe atunci, dacă te prindeau cu schimb de mărfuri, erai numit speculant. Iar cu speculanţii Stalin nu se juca. În faţa controlorilor ne-am dezis de peşte. Mai aruncasem şi paşapoartele, ca să nu afle de unde suntem şi ce-am căutat la Rostov. Ne întrebau, iar noi, făcându-ne că nu ştim ruseşte, spuneam că venim de la o «şahtă». «Care şahtă? Ce-aţi făcut acolo? Ne znai ruski, ne znai…» Ne-au luat şi ne-au dus la Norilsk, alături de Dudinca" [9].

Desigur, fiecare scriitor, în vederea exprimării cât mai clare a ideii, are dreptul să-şi organizeze subiectul propriei lucrări cum crede de cuviinţă. A avut, evident, acest drept şi N. Costenco. Referitor la *Severograd* însă problema, se pare, trebuie abordată în cu totul alt mod: ce l-a făcut în genere pe N. Costenco să apeleze la nişte dislocări compoziţionale care nu puteau duce la altceva decât la diminuarea caracterului dramatic al realităţii şi la scăderea simţitoare a veridicităţii caracterelor romanului? Era cazul să se recurgă la această structurare a lucrării? Autorul a considerat că era cazul. Pentru a ne lămuri în subtextul acestei aventuri, e nevoie să dăm ascultare poveţelor scriitorului referitoare la modul înţelegerii operelor şi a poziţiei lui în viaţă. Astfel, în poezia *Arhivă* el ne avertizează: „Nu te grăbi, citeşte printre rânduri/ Mânia furtunaticelor gânduri". Deşi în cunoscuta scrisoare adresată fratelui vitreg la Bucureşti prozatorul scrie

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

că de arest nu s-a „… speriat peste măsură”, că se uită la „… misticismul realismului socialist, ce face o religie din chelul şi mustăciosul (aluzie la Lenin – *N. B.*) alcoolizat în Panopticul central, cu acelaşi ochi lucid, ca la orice altă scamatorie” [8, p. 5, 6], în realitate el arată că e nu numai esopic în expresii, dar şi extrem de prudent în acțiuni.

Motivul revizuirii structurii *Severogradului* rezidă, credem, în teama explicabilă a scriitorului de a nu fi pus şi în perioada de după „dezgheţul” hruşciovian, adică în cea de revanşă totalitaristă, să repete soarta de exilat, ceea ce, la ora apariției romanului, devenise o acțiune mai mult decât posibilă. Destinul lui Aleksandr Soljeniţân – ca să ne limităm doar la un singur exemplu din multe altele – e, în acest sens, grăitor. Povestirea sa *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, cu o tematică similară cu cea a romanului lui N. Costenco, a putut apărea doar în atmosfera „dezgheţului” hruşciovian şi cu condiția supunerii ei la vot în cadrul prezidiului comitetului central al p.c.u.s. Când însă, după încheierea „dezgheţului”, a încercat, scriind operă după operă, să extindă ziua lui Ivan Denisovici până la dimensiunile întregii perioade de exil, prozatorul a fost în mod brutal expulzat din țară.

Conştient de aceste urmări inevitabile, N. Costenco găseşte o soluție echitabilă în rezolvarea conflictului romanului său: evită cauzele adevărate ale aflării personajelor în Severograd şi le atribuie ipostaza de angajați prin contract. Indubitabil, cititorul care a aşteptat să întâlnească în operă atmosfera exilului, nu a putut, după lectură, să nu aibă senzația unui decalaj între realitate şi ficțiune, a unei diminuări considerabile a elementului tragic al romanului, a unor deformări regretabile ale destinelor personajelor, în ultimă instanță, – a unei abateri serioase de la adevărul vieții. Înțelegând acest fapt, N. Costenco pune personajele principale – pe Costea Moldovanu şi Măşuța – să facă unele destăinuiri din care să rezulte clar că ei nu au statut de exilați, cum erau într-adevăr şi cum se aşteptau cititorii să-i vadă, ci de muncitori angajați prin contract, ceea ce le pune într-o altă lumină, iar pe scriitor – într-o altă poziție în fața reacțiunii revanşei totalitariste ce a urmat după „dezgheţul” hruşciovian de scurtă durată. Cinstit de felul său, N. Costenco îşi îndeamnă cititorul să nu se pripească cu criticile, ci să încerce să-l înțeleagă: „Nu te grăbi, citeşte printre rânduri…”

Citirea subtextelor ne-a demonstrat că autorul a conştientizat în timpul elaborării romanului că se află la răspântia a două perioade istorice diametral opuse: cea a „dezgheţului” hruşciovian în declin şi cea a revanşei totalitariste în ascensiune, că a promova ideile din prima perioadă în cea de a doua nu te poate duce la altceva decât la reîntoarcerea în GULAG sau la alte pedepse aproape similare, cum am arătat că s-a întâmplat cu A. Soljeniţân. Frica lui care a suportat pe pielea proprie suferințele GULAG-ului constituia un sentiment omenesc normal. De menționat că ea, această teamă, l-a urmărit pe scriitor pe parcursul întregii vieți, ceea ce, evident, e un act mai mult decât firesc. Întrebat în 1988 (cu cinci ani înainte de dispariția dintre noi) într-un interviu cum apreciază lupta pentru conferirea limbii noastre a statutului de limbă de stat şi pentru revenirea la alfabetul latin, N. Costenco răspunde semnificativ: „Stau şi mă frământ uneori: să nu se întâmple ca în ’37, când în republica autonomă i-au lăsat pe intelectuali să spună ceea ce gândesc şi pe urmă i-au pus cu fața la zid” [9]. Influența acestei stări de spirit şi-a lăsat amprenta asupra destinului tuturor cărților scriitorului.

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

Referitor la *Severograd*, decalajul psihologic dintre cele două perioade, amintite mai sus, s-a soldat cu o dilemă spirituală care a avut urme adânci asupra structurii romanului. Ea, dilema, explica cercetătorul H. Corbu într-un studiu despre A. Lupan, consta în faptul că îl obliga pe scriitor „… sau să se adapteze la condiţiile impuse, încercând să se afirme, să salveze şi să promoveze anumite valori spirituale, culturale, naţionale, sau să ia calea Siberiei şi a GULAG-urilor" [10, p. 248]. N. Costenco a acceptat partea întâia a dilemei care-i deschidea posibilităţi frumoase de a afirma, salva şi promova anumite valori spirituale chiar şi în condiţiile extrem de grele ale exilului siberian, pornind spre acestea, cum am văzut, de la neaoşism, autohtonism şi basarabenism şi terminând, cum vom vedea, cu cele mai înalte virtuţi cu adevărat naţionale. Anume această viziune i-a imprimat romanului o structură controversată la care cititorul în multe privinţe nu s-a aşteptat. Anume aici pare să se afle şi acel punct de observaţie despre care ziceam că, găsindu-l, putem, ca în pictură, sesiza contururile cu adevărat veridice ale întregului tablou de viaţă zugrăvit de N. Costenco.

Deghizând oamenii, romancierul nu a putut să nu transfigureze şi timpul, şi spaţiul, care, sub pana lui, dezvăluie atât trăsături realiste dure, cât şi nuanţe romantice vădite. E şi aici o controversă? Da. Şi ea vizează de astă dată înainte de toate titlul recenziei lui V. Coroban. Deţinutul putea cădea pradă climei extrem de dure, dar putea şi să rămână entuziasmat de exotismele ei. Fire poetică în esenţa sa, N. Costenco le-a preferat pe ultimele, căci acestea l-au ajutat să suporte mai uşor destinul. Purgaua cu forţa ei demonică, Eniseiul cu zbaterile lui acvatice de-a dreptul de basm şi pădurile sălbatice cu pitorescul lor înfiorător trezeau în sufletul poetului un sentiment de demnitate elevată. O atare stare afectivă nu e nouă în literatura noastră. Cu ea ne-am mai întâlnit în romanul-fluviu *În preajma revoluţiei* de Constantin Stere. Pentru calitatea în cauză autorul acestei magnifice epopei, în care „…Siberia însăşi e o materie originală", a fost numit de către marele G. Călinescu „… un extraordinar prozator al geologicului" [11 p. 758].

Nicolai Costenco ar putea fi numit şi el, prin analogie, un scriitor al geologicului. Din toată lirica lui din perioada exilului siberian caracterizată, spre deosebire de cea de până la 1940, printr-o insuficienţă de inspiraţie, printr-un patos poetic redus şi printr-o expresie coborâtă la nivelul limbii de lemn, versurile în care se manifestă ca un admirator sincer al peisajelor exotice cu care se luptă şi prin care se afirmă ca om, sunt cele mai pline de farmec şi mai viabile. Aidoma acestora şi peisajele din romanul *Severograd* se disting prin aceleaşi calităţi şi s-au bucurat de aceeaşi preţuire. Altfel cum am putea explica situaţia delicată când V. Coroban, un critic atât de riguros şi de atent la nuanţele de valori, şi-a botezat recenzia la pânza epică în cauză cu un titlu atât de intrigant, cum e *Bucuria muncii*! Doar e mai mult decât clar, cunoscutul critic nu a putut avea în vedere truda deosebit de grea a exilatului ca atare, ci doar munca lui în condiţiile exotice aparte, când ea e capabilă să deschidă inima spre libertate şi inspiraţie chiar şi unui rob. Să nu uităm, în această ordine de idei, constatarea deosebit de preţioasă a lui Tudor Muşatescu că „lanţurile au redactat definiţia libertăţii" [12, p. 13]. Şi a inspiraţiei artistice, am adăuga noi.

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

De o frumusețe sălbatică, natura Severogradului te face să-i uiți asprimea ei neîndurătoare şi să te încânți de ea cu teamă, dar şi cu dârzenie. Costea mai avea şi un motiv personal de a o admira: în virtutea caracterului său, ea îi oferea un motiv în plus de autoafirmare, un prilej suplimentar de a o supune şi a o îmblânzi. Tundra Severogradului, ca şi Câmpia Sorocii la Druță, capătă contururi de mit din care îşi trage sevele, se reconfortează şi se remodelează omul: „Tundră. Teren accidentat. Salbă de lacuri la diferite niveluri. Stepă zdrumicată, aluat frământat şi uitat să mai fie adunat. Teren spasmodic, la care privesc liric păsările călătoare.

Tundră. Odinioară fund de ocean, privind cu ochii enormi ai populației acvatice din adâncuri la sorii multiplicați de valuri saline…

Ochiul vulturesc nu vede decât colți de stâncă, adunătură de morene, ghețari sterpi şi eterna dezolare a pământului. Omul a găsit însă intrările ascunse, a sfredelit granitul zidurilor, a ridicat capacul crustei înghețate şi pietrificate, a ros cu colții maşinilor şi scrâşnetele bubuitoare ale exploziilor carapacea fantastică, şi iată, măruntaiele Molohului biblic, în jocul de culori metalice, spre bucuria de nădejde a muncii răsplătite din belşug” (p. 310).

Personajele romanului sunt, aşa cum spunea M. Cimpoi despre cele din romanul lui V. Beşleagă *Acasă*, pe jumătate în prezent, pe jumătate în istorie, în mit, de unde şi posibilitățile largi de aprofundare psihologică a caracterelor lor „Mitul, constata în acest sens M. Eliade, îi garantează omului că ceea ce el se pregăteşte să facă a mai fost făcut, îl ajută să alunge îndoielile pe care le-ar putea avea în ceea ce priveşte rezultatul întreprinderii sale” [13, p. 132-133].

A demonstra afirmarea caracterologică a unui personaj într-o perioadă când toate situațiile prin care trecea contribuiau la degradarea sa, echivala cu o aventură. Şi numai amintirea mitului şi lecțiile istoriei îi spuneau omului că în diverse perioade ale existenței sale el a mai trecut, ieşind învingător, prin astfel de situații, îi strecurau în suflet încrederea în sine chiar şi în momentele tragice, cum sunt cele din *Severograd*. De aici verosimilitatea, în condiții aproape incredibile, a personajelor romanului.

Pentru a evita orice controverse nedorite, N. Costenco arată că e conştient de decalajul dintre exotismul şi tragismul situațiilor la obiectivizarea veridică a personajelor. În scrisoarea, de acum citată, adresată fratelui vitreg la Bucureşti, el se destăinuia: „Numai fiind în bârlogul fiarei poți să-ți dai seama de odioasa dihanie cu chip de om care vrea să ne plănuiască viitorul după chipul şi asemănarea sa … nu e glumă, fiind soldat să visezi la rangul de general, şi fiind «partinic» să visezi a fi om” [8]. Situațiilor de viață de factură mitică autorul le contrapune personaje tot de caracter mitic, îi prezintă, cum spuneam, ca adevărați sloduni. Costea Moldovanu care ştia prea bine că „nu e glumă…, fiind «partinic» să visezi a fi om”, „simțea în sine acea virtute educată în bărbați în decursul mileniilor, când omul devenea stăpân pe situații mulțumită deşteptăciunii, virilității, atitudinii dârze şi neînfricate” (p. 380-381). Astfel conceput, Costea Moldovanu nu putea avea alt mod de comportare decât unul care pendula între starea de extaziere în fața exotismului naturii siberiene şi sentimentul necesității erijării la adevărul că, pe acest fundal romantic, el e nevoit totuşi să facă o muncă de ostrovar, adică de puşcăriaş, nu de angajat prin contract, cum e prezentat în roman. Energia lui în aceste condiții inumane, aproape

BDD-A6875 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

insuportabile, nu putea fi îndreptată spre altceva decât spre supraviețuire prin reliefarea omenescului din om: „Costea îşi bătea tot timpul capul cum să facă, ce să născocească ca să uşureze munca asta de «ostrovari»” (p. 90). El plăsmuieşte un proiect de raționalizare la descărcări, inventează un depozit frigorifer, născoceşte o masă pentru sortarea cartofilor etc. Toate acestea sunt întreprinse pentru a evita travaliul obositor şi a imprima muncii un caracter de creație, pentru ca omul să nu resimtă starea sufletească de ostrovar, ci să demonstreze starea de biruitor al condițiilor de surghiun.

Dispoziția aceasta e strâns legată la el de tendința de a sublinia felul destoinic al moldoveanului dintr-o bucată, adică al slodunului, cum am văzut că a fost Costenco de-a lungul întregii vieți. Mai mult, el era convins că felul acesta de a fi al moldoveanului îşi va lăsa amprenta şi asupra altor seminții ce locuiesc în Tundră. În poezia *Sub luna palidă*, poetul scrie: „Mândria moldoveană tungusul o deprinde”. Sentimentul acesta N. Costenco căuta să-l cultive mai întâi tuturor moldovenilor pe care îi întâlnea în Tundră, având conştiința că, aşa cum am arătat, aceştia, la rândul lor, îl vor transmite tuturor locuitorilor ținutului: „Măşuța avea pentru fiecare din moldoveni un crâmpei de cultură din inima sa femeiască. Iar în cotloanele memoriei avea şi câte un locuşor unde se păstra fişa psihologică a fiecăruia. Nici unul din cei pomeniți nu se ferise de pragul casei lui Costea Moldovanu. Şi era suficient să vorbească cineva limba lui de acasă, că el, Costea, îl şi aducea şi-l punea la masă, iar Măşuța era obligată s-o facă pe gazda primitoare” (p. 295).

Ca un bilanț în problema controversată: viața în gulag şi viața cu drept de angajat prin contract, dar tot una de ostrovar, răsună fraza lui N. Costenco că principalul ce a lăsat acolo e molipsitorul spirit moldovenesc, pe care l-a propagat cu insistență şi care i-a făcut cinste: „Am rămas (în exil, ca să ispăşească şi anii de lipsire de drepturi politice – *N. B.*). Peste puțin timp aveam să mă întâlnesc cu Maria, actuala mea soție. Ne-am căsătorit, am cumpărat o casă la Dudinca, pe malul Eniseiului. Am trăit în ea opt ani de zile. Opt ani de zile cu o femeie bună şi frumoasă, nu-i trăieşti degeaba. Prin ’54 de acum cinci copii țipau moldoveneşte în jurul casei de pe malul Eniseiului…” [9].

Amintim cititorilor că unul din aceşti copii a rămas să zacă în pământul aşa-numitului Severograd. Ajunşi la Chişinău fără el, părinții n-au mai avut linişte sufletească şi tatăl Costenco s-a dus din nou în Siberia să-i aducă acasă osemintele, dar nu le-a mai găsit – seismele naturii şi-au făcut lucrul lor distructiv. Îndurerat, scriitorul şi-a adunat prietenii de cândva la un praznic de pomenire, pe care l-a făcut după toate legile eticii noastre şi ale religiei, ceea ce a lăsat o urmă adâncă în sufletele participanților lipsiți, cum spunea Costenco, şi de posibilitatea de a fi cineva (generali), şi de perspectiva de a fi măcar veritabili (oameni).

Anume pentru aceste calități umane pur moldoveneşti, pe care, cum am văzut, N. Costenco le-a avut întotdeauna şi pe care a ținut să le propage cu sfințenie în sufletele oamenilor ținutului de ostrovari, V. I. Dolghih, directorul combinatului metalurgic unde lucra viitorul autor al romanului, l-a făcut pe acesta unul dintre dispecerii săi, iar apoi, văzându-l că se stinge ca o lumânare din cauza tuberculozei, i-a înmânat propriul bilet de repartizare la sanatoriu şi l-a obligat să plece în locul lui la tratament. Mai târziu acest director, avansat între timp la postul de secretar al p.c.u.s. şi de membru al prezidiului

BDD-A6875 © 2011 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)

comitetului central, intrând în posesia romanului *Severograd* în traducere rusească, a avut grijă să-l trimită sindicatelor fostei Uniuni Sovietice care, luând act de conținutul lui, i-au acordat autorului premiul de încurajare. Costenco a primit distincția cu mulțumirile de rigoare, dar a cheltuit toți banii primiți în câteva vizite la restaurantele din Moscova, nedorind, din motive lesne de înțeles, să ducă acasă nicio rublă din premiu.*****

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Coroban,V. *Bucuria muncii*// *Moldova* Socialistă, 1963, 24 noiembrie.
2. Cibotaru, Mihail Gh. *Era ca un slodun*// *Moldova Suverană*, 1998, 22 decembrie.
3. Costenco, Nicolai. *Literatura basarabeană de astăzi*// *Viața Basarabiei*, 1937, nr. 7-8.
4. Costenco, Nicolai. *Societatea Scriitorilor moldoveni*// *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 9.
5. Costenco N. F. *Pe marginea prăpastiei*// *Viața Basarabiei*, anul VII, 1938.
6. Cibotaru, Simion. *Mesajul social al literaturii*. Ediția a doua, revăzută şi completată. – Chişinău,1977.
7. Gheorghiu, Gheorghe. *Prea mult omenesc*// *Basarabia*, 1997, nr. 3-4.
8. Costenco, Nicolai. *Iubite frate*…// *Basarabia* ,1995, nr. 8-9.
9. Budeanu, Gheorghe, Nicolai Costenco. „*Ascultă-l pe cel care ştie*…”// *Literatura şi arta*, 1998, 15 decembrie. Interviu cu scriitorul.
10. Corbu, H. *Andrei Lupan*: *dreptul la nume*// *Literatura română postbelică*. *Integrări*, *valorificări*, *reconsiderări*. – Chişinău, 1998.
11. Călinescu, George. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. – Bucureşti, 1988.
12. *Reflecții şi maxime*. Vol. II. Ediție îngrijită de Constantin Bădescu. – Bucureşti, 1989.
13. Eliade, Mircea. *Aspecte ale mitului*. – Bucureşti, 1978.

***** Toate acestea mi le-a povestit personal N. Costenco la Rostov pe Don, unde prin anii şaptezeci ai secolului trecut ambii am fost trimişi de Uniunea scriitorilor din Moldova într-o delegație. Regret foarte mult că nu am publicat aceste destăinuiri în timpul vieții lui. Contez însă pe înțelegerea cititorilor, că nu am niciun motiv de a falsifica lucrurile, pătând astfel memoria şi bunul nume al scriitorului pătimit.

Un spor considerabil de lumină în acest sens l-ar avea, cum spuneam, şi publicarea integrală a volumului de memorii al scriitorului *Povestea vulturului*. Publicarea deplină a memoriilor s-ar putea solda cu un nou articol convențional intitulat „Romanul *Severograd* în oglinda memoriilor *Povestea vulturului*” Dar aceasta e de acum altă problemă, diferită în multe privințe de cea a noastră, care a avut drept scop doar atenționarea cititorilor şi cercetătorilor la problemele într-adevăr controversate în aprecierea romanului nu atât de pe altitudinea momentului publicării lui, cum ne-am obişnuit, ci şi de la înălțimea perspectivei zilei de azi, când putem beneficia, dacă nu din plin, cel puțin parțial, de modalitățile revendicative ale restructurării gândirii critice, punându-i astfel într-o altă lumină, una, credem, veridică, şi pe autorul romanului, N. Costenco, şi pe recenzentul lui, V. Coroban.

BDD-A6875 © 2011 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:29:59 UTC)